

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

(Вступна стаття редакційної колегії)

У складній і досить розвиненій системі сучасних філософських знань світоглядні проблеми людського спілкування ще не набули належної уваги і не стали предметом системного дослідження. В той же час відомо, що сам складний і надзвичайно цікавий феномен спілкування являє значний інтерес для дослідників як завдяки своїй виключно важливій ролі у життєзабезпеченні людини і суспільства, так і завдяки різноманітності своїх проявів і своєму багатоаспектному суперечливому характеру. Вказані обставини особливо чітко проявляються в сучасних умовах інноваційного типу глобального розвитку та істотних змін не тільки матеріальних основ суспільного життя, а й його духовно-культурної сфери і навіть цілей, змісту та характеру відносин між людьми, в тому числі й спілкування.

Саме через ці обставини, що істотно позначаються на якості життя, рівні добробуту та соціально-психологічному самопочутті індивідів, різних їх груп і соціуму в цілому, основним завданням і стратегією нашого журналу обрано системний підхід до висвітлення результатів дослідження феномену спілкування. При цьому редакційна колегія цілком свідомо виходить з необхідності вільного і всебічного обміну різноманітними поглядами і думками, урахування різних точок зору дослідників, різних їх світоглядних і методологічних позицій. Адже тільки глибока рефлексія над цим феноменом, вільне і неупереджене зіставлення її результатів здатні розкрити яскраву і дійсно багатобарвну картину сутності людського спілкування та розуміння його філософського вектору. Підкреслимо, що такий підхід з самого початку був проголошений наріжним каменем редакційної політики нашого журналу. Він же лишається незмінним і до сьогодні.

Спілкування являє собою один з найпоширеніших видів взаємодії між індивідами чи соціальними групами, який полягає у безпосередньому обміні не тільки інформацією, а й уміннями і навичками, змістом і результатами діяльності, життєвими цілями і цінностями, настроями і емоціями тощо. Воно безпосередньо впливає з суспільної природи людини і характеру її буття, який полягає в тому, що завдяки спільній діяльності, суспільному поділу праці та взаємному обміну її продуктами людина й отримує можливість задоволення своїх потреб. Крім того, мета спілкування полягає у задоволенні й такої специфічної і цілком природної потреби людини, як різноманітні контакти і взаємовідносини з іншими людьми.

Одним з важливих завдань філософії спілкування виступає глибокий аналіз не тільки сутності, змісту і призначення цього феномену, а й його різноманітних зв'язків з іншими формами людського буття, його значення для людини і суспільства, його місця в системі духовного життя, культури, науки і освіти, у формуванні та розвитку суспільної свідомості. Ось чому тематика наукових публікацій в нашому журналі, відображаючи загальну її спрямованість на міжособистісне спілкування, в той же час відрізняється певним розмаїттям досліджуваної проблематики. Однак у своїй загальній сукупності матеріали кожного номеру можна розглядати як певний кластер різних підходів до аналізу феномену спілкування з позицій послідовного визнання його єдності і системної цілісності.

Наші автори виходять з того, що людське спілкування взагалі, в тому числі й міжособистісне спілкування не тільки є необхідною умовою взаємодії людей, а й виступає важливим орієнтиром для індивіда, що допомагає йому визначитися у складному динамічному світі речей і відносин, з яких, власне, і складається життя людини. Позбавлена можливостей спілкування з іншими людьми, вона втрачає не

тільки цей орієнтир, а й взагалі звичне підґрунтя під ногами, втрачає, по суті, надійні засоби найбільш економного і ефективного пізнання зовнішнього світу та раціонального використання його ресурсів для максимального задоволення своїх потреб.

Ще однією характерною рисою тих матеріалів, які редакційна колегія відбирає для публікації на сторінках журналу, і які б вона бажала й надалі отримувати від наших шановних авторів, є розгляд спілкування як триединої цілісності комунікативної, інтерактивної та перцептивної його складових. Разом з тим цікавим і корисним уявляється також дослідження філософських проблем психології спілкування, його етики і культури та ціннісних аспектів. Вимагають свого глибокого аналізу й ті особливості людського спілкування, які зумовлені інноваційним характером сучасного глобального розвитку і які виступають одним з характерних проявів тих змін в духовному житті суспільства, які пов'язані з появою нових технологій, в тому числі у сфері нових засобів телекомунікації та їх впливом на життєві цілі і цінності. Безпосередньо наближеними до цього уявляються й проблеми трансформації етнонаціональних традицій людського спілкування під впливом процесів глобалізації, міжкультурної комунікації та інтерференції культур.

Системний підхід до філософського аналізу комунікативних процесів дозволяє дійти висновку, що їх змістом є неперервна взаємодія учасників спілкування, тобто обмін інформацією між ними та забезпечення взаємного розуміння цієї інформації. В той же час для детального аналізу і можливості опису цих процесів в них прийнято виділяти дискретні одиниці спілкування або комунікативні акти. Подібними актами можуть виступати, наприклад, питання і відповідь, повідомлення і його сприйняття тощо. Комунікативні процеси характеризуються наявністю певних цілей і мотивів. Мотивом може виступати спонукальна причина того чи іншого характеру поведінки і дій людини, яка виникає під впливом її матеріальних чи духовних потреб та інтересів або яка являє собою образ бажаного для людини блага.

Існує також безпосередній зв'язок спілкування людей з їх культурою. Точніше, характер міжособистісного спілкування виступає одним з яскравих проявів культури і водночас одним з яскравих індикаторів рівня культурного розвитку його учасників. Тому сьогодні викликає серйозну тривогу низька загальна культура, в тому числі й культура мовлення і спілкування, яка притаманна як нашій молоді взагалі, так, на жаль, і студентам. Адже вони мають розглядатися як майбутня інтелектуальна, науково-технічна, творча та управлінська еліта суспільства, яка просто зобов'язана виступати носієм і комунікатором культури. Тільки саме вона може зберігати та примножувати духовні й культурні цінності народу.

Особливий інтерес для дослідників являє також і так зване фатичне спілкування, яке звичайно не переслідує якихось заздалегідь визначених чітких цілей, а здійснюється немов би заради самого процесу спілкування. Як свідчить життєва практика, прихильники такого спілкування можуть при кожній зустрічі з одним і тим же співбесідником повідомляти давно відомі йому факти чи переживання, навіть не зважаючи на те, чи цікаві вони для нього, чи ні. Поширеність цього явища свідчить про недостатній рівень як загальної культури цих людей, так їх культури спілкування і вимагає свого аналізу та відповідної соціальної оцінки.

Таким чином, сьогодні набувають особливої важливості й актуальності філософські проблеми взаємозв'язків між культурою і спілкуванням. Це зумовлено тим, що їх сукупність містить як прямі, так і зворотні зв'язки, які взаємно збагачують і спілкування, і культуру його учасників. Більш того, ці зв'язки сприяють формуванню і розвитку світоглядних позицій людини, її морально-етичних принципів і переконань. Хоча під культурою прийнято розуміти переважно сукупність матеріальних і духовних

цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, способів и прийомів людської діяльності, її всебічний вплив на людину повною мірою проявляється і в поведінці людини та у її ставленні до інших людей і спілкуванні з ними.

Культура як один з визначальних соціальних феноменів відображає певний рівень історичного розвитку суспільства і людини, тому що вона втілюється в предметних, матеріальних носіях за допомогою яких вона передається від попередніх поколінь до наступних. На наше переконання, ця передача також виступає своєрідною формою взаємодії і спілкування між поколіннями.

При цьому важливого значення також набуває соціальна оцінка характеру спілкування, дій і вчинків людини та її поведінки, яка не тільки сприяє поступовому їх наближенню до загально прийнятних норм, правил і традицій, а й відіграє істотну роль у посиленні та інтенсифікації позитивно спрямованих взаємозв'язків між культурою людей, змістом і характером їхнього спілкування. Соціальна оцінка полягає у схваленні чи несхваленні вчинків, дій і поведінки людини, які виявляють її партнери по взаємовідносинам і спільній діяльності, її референтна група, певна організація чи суспільство в цілому. Така оцінка ґрунтується на відповідності вказаних вчинків, дій і поведінки людини та характеру її спілкування та відносин до інших людей прийнятним традиціям, нормам і правилам. Іншими словами, вона виходить з виконання чи невиконання відповідним членом суспільної групи вимог, які ця група або соціум у цілому висувають до нього.

Навіть світогляд людини як система її поглядів на світ і своє місце в ньому, на відношення людини до зовнішньої дійсності та до самої себе істотною мірою формується в процесі спілкування. Тим більш важливо, що через спілкування і за його допомогою формуються і розвиваються також зумовлені цими поглядами основні моральнісні позиції людей, їхні ідеали, переконання, ставлення до виконання своїх функцій у спільній діяльності, принципи пізнання, життєві цілі й ціннісні орієнтації.

Розглянуті міркування виступають переконливим підтвердженням того значення, яке набуває не просто філософія спілкування як загальна оцінка його природи, значення та найбільш загальних закономірностей, а й аналіз різноманітних аспектів і векторів феномену спілкування та їх структурування відповідно до прийнятої структури сучасної системи філософських знань. У цьому відношенні звертає на себе увагу спроба послідовного дослідження онтологічних і гносеологічних аспектів спілкування, яку продовжує стаття, присвячена аналізу відносно мало досліджених телеологічних його аспектів.

Повертаючись знов до проблеми взаємозв'язку культури і спілкування, зазначимо, що однією з важливих функцій культури є її освітньо-виховна функція. Вона полягає у здатності культури виховувати членів суспільства шляхом сприяння засвоєнню ними знань, мови, символів, цінностей, норм, звичаїв і традицій свого народу, своєї соціальної групи і всього людства. Але на таке засвоєння, за великим рахунком, має бути спрямоване і спілкування, особливо коли воно містить не тільки фактичну інформацію, а й суспільну оцінку рівня цього засвоєння співбесідником. І тому певні види спілкування також можуть розглядатися як один з дійових чинників виховання людини, тобто йому також притаманна освітньо-виховна функція.

Отже, поглибленого філософського аналізу вимагає дослідження таких особливостей взаємозв'язку між культурою і спілкуванням, які полягають у здійсненні ними трансляції соціального досвіду, накопиченого людством, від одного покоління до іншого, від одного народу до іншого. Реалізація цієї функції забезпечує збереження історичної спадковості культурних досягнень людства і розширює можливості спілкування разом з підвищення рівня його культури та оволодіння людьми цією

культурою. В цьому, до речі, також збігається інформаційна функція і культури, і спілкування.

Цікавим і важливим з позицій філософії спілкування уявляються також аксіологічні вектори спілкування, які також чекають свого дослідження і поглибленої рефлексії. Тим більш, що і в цьому моменті ціннісні виміри культури повною мірою виявляються пов'язаними зі спілкуванням як одним з основних чинників і дійових засобів формування у суспільній свідомості уявлення про культуру як систему цінностей, яка прищеплює людині цілком визначені духовні потреби та орієнтації. Успішна реалізація ціннісної функції культури також може бути здійснена лише за допомогою різних форм і видів міжособистісного спілкування. Саме тому у деяких дослідників філософії спілкування небезпідставно існує думка проте, що саме спілкування виступає для людини однією з найважливіших життєвих цінностей. За рівнем і якістю цінностей звичайно можна судити і про міру загальної культури тієї чи іншої людини. В той же час вони виступають і критерієм культури її спілкування, в якому ці цінності знаходять своє чітке відображення.

Аналіз різноманітних філософських проблем людського спілкування дає вагомі підстави ще принаймні для двох цікавих висновків, які також можуть вважатися певним відображенням загальної редакційної політики нашого журналу. По-перше, важлива роль, яку відіграють освітньо-виховні й аксіологічні аспекти міжособистісного спілкування, вимагають активізації досліджень і розробки філософських проблем педагогічного спілкування та використання їх результатів в сучасній філософії освіти з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу і якості підготовки людини до успішного життя й діяльності у складних умовах нашого надзвичайно динамічного і суперечливого часу. Ці проблеми уявляються досить тісно переплетеними з психолого-педагогічними підходами до вибору доцільного змісту і технологій освіти, до побудови відносин між учнем і педагогом. Як свого часу зазначав відомий іспанський письменник і філософ саме у сфері людського спілкування Бальтасар Грасіан, зацікавленому учневі можна заперечити учителю, щоб спонукати того більш зрозуміло розказувати і доводити істину. Ця теза є співзвучною сучасним тенденціям демократизації освіти і затвердженню її бінарного характеру.

По-друге, реалії життя постійно висувають нові колізії, нові проблеми. Однією з них стало поширення і такого явища, як віртуальне спілкування, яке охоплює все більш широкі верстви людей, насамперед молоді, втягуючи їх у сферу свого впливу. Ті переваги і ті загрози, які несе з собою віртуальне спілкування, настійно вимагають термінового розгортання досліджень в цій відносно новій і практично не досліджуваній філософами сфері людського спілкування. Це уявляється тим більш важливим і своєчасним, що для віртуального спілкування виявляються характерними свої закономірності, свої психологічні особливості і своя система цінностей, які можуть далеко не завжди співпадати з так званими одвічними, загальнолюдськими цінностями.

Їх розуміння стає вкрай важливим і для філософії освіти, оскільки при виборі цілей, змісту і характеру освіти обов'язково слід враховувати особливості соціокультурного простору, в якому ця освіта відбувається і частиною якого вона виступає. А однією з цих його особливостей сьогодні слід вважати інформаційні можливості людини, в першу чергу учнів і студентів та культуру користування ними.

Ще однією досить складною проблемою людського спілкування, яку свого часу окреслив ще Ч. П. Сноу, є існування так званих двох культур, через що істотно ускладнюється не стільки спілкування між представниками гуманітарної і науково-технічної інтелігенції, скільки взаєморозуміння між ними. Поширення технократичного стилю мислення зумовило формування у людей нових підходів до визначення життєвих цілей і способів їх досягнення. Утвердження ринкових принципів тільки посилює

тенденції ціннісно-сміслових і культурно-цивілізаційних розбіжностей між гуманітаріями і «технарями». Їх подолання пов'язане з усуненням існуючих, іноді досить істотних, відмінностей у філософських і світоглядних позиціях, поглядах, концептах та орієнтирах. А для такого подолання необхідними є організація і постійне підтримання взаємно зацікавленого толерантного спілкування, в процесі якого обидві сторони будуть налаштовані на досягнення взаєморозуміння.

Таким чином, для подальшого плідного розвитку філософії людського спілкування існують не тільки досить вагомі підстави, а й широке поле діяльності. Ми спробували тут окреслити лише деякі цікаві і, на наш погляд, надзвичайно важливі її вектори. Запрошуючи наших читачів, авторський актив і всіх бажаючих до рефлексії і активного професійного їх обговорення. Хотіли б висловити глибоку впевненість в тому, що така співпраця активно сприятиме плідному розвитку філософії людського спілкування і його позитивному впливу на культуру самого спілкування і відносин між людьми взагалі. А це, у свою чергу, сприятиме суспільній злагоді та взаєморозумінню, поліпшенню соціально-психологічного самопочуття людей і загальному духовному відродженню нашої України.

*В. Г. Кремень, голова координаційної ради журналу,
С. О. Завстний, головний редактор,
О. С. Пономарьов, відповідальний секретар редакційної колегії*